

[0787][Bespreek] *Cor en Geer Hoppenbrouwers, De indeling van de Nederlandse streektaalen. Dialecten van 156 steden en dorpen geklasseerd volgens de FFM. Assen (2001), Koninklijke Van Gorcum, VIII + 210 pp., ISBN 90-232-3731-5.*

In boek oer de yndieling fan streektaalen mei op de achterflap de tekst “Deze methodiek leidt soms tot verrassende inzichten: het Fries blijkt bijvoorbeeld veel dichterbij de Hollandse dialecten te staan dan veel Friezen lief zal zijn”, freget útsoarte om in reaksje. De methodology fan de bruorren Hoppenbrouwers is de saneamde *Feature Frekwinsje Metoade*, dy’t skaaimerken fan fonemen (heech, leech, palataal, felêr, ensfh.) telt oan de hân fan in tekst yn sa’n taal. Dy útkomsten wurde nefens yn de statistyk gongbere metoaden hifke en dat laat ta kloften fan mjitpunten mei mear as minder besibbe streektaalen. Nei wurdskatferskillen wurdt net sjoen. Dy wurde achte fia de omwei fan de fonetyk ta utering te kommen (*bern* hat oare klanken as *kind*). De bruorren stelle har metoade, dy’t de skyn fan natuerwittenskiplike krektens oan him hat, foar de gefoelsmjittich keazen skaaimerken oer dy’t al te faak de yndieling fan streektaalen bepale.

Foar alle dúdlikheid, der is neat mis mei kwantitative metoaden yn de taalkunde. Ik bin mei de skriuwers fan miening dat dy foar it ûndersyk fertuten dwaan kinne. Ek de útkomst dat it Frysk in soad mei it Hollânsk yn ‘e mande hat wurd ik net kjel fan. Mar de taalpolitike draai dy’t dêr *en passant* oan meijûn wurdt, noasket my minder. Hja lêbje wakker oer Winklers *friso-centrisme* (bgl. s. 95, 96) mar pratesels benammen fanút in *neerlando-centrisme* wei. Sa sette se har op it alderlêst (s. 202) noch wakker ôf tsjin taalbefoarderders dy’t - nêst it Frysk - ek foar it Nedersaksysk of Limburchsk in offisjeel plakje hawwe wolle. Mei har FFM yn hannen besykje se dan reden te jaan wêrom at soks net te pas wêze soe en dat dochs dêr “de algemene taal als standaardtaal” yn gebrûk bliuwe moat. Blykber hat by harren “algemeen” deselde betsjutting as Nederlânsk. De klam op de lytse ferskillen tusken Frysk en Hollânsk liket yn dat ljocht benammen ornearre om ús Friezen yn te druien dat wy net in al te heech krop sette moatte mei ús taal. Dêr’t de mannen blykber net oan tocht hawwe, is dat dy sneue Winkler mei syn fantesijen oer in grut Fryslân krekt wolris befêstiging fine kinne soe yn har sifers: blykber hat de ynfloed fan it Frysk yn it ferline sa fier rikt dat no noch in soad streektaalen ing oan it Frysk besibbe binne! As it har útkomt, helje de bruorren Hoppenbrouwers likegoed it Fryske Keninkryk wer fan stâl, as it derom giet te ferklearjen wêrom at it Frysk yn har metoade sa nau oan de Feluwske dialekten besibbe is (s. 132).

Mar dat binne allegear stikelichheden, dy’t ús net ôfliede moatte fan de probleemstelling: hoe en hoe nau binne streektaalen yn Nederlân en Flaanderen besibbe. De FFM is ûntwikkele as in foech termometer fan taalferskil: as in abstrakte mjitte, dy’t oan de hân fan oare bekende talen bliken dien hat om ûnderskiedend te wurkjen. De taalkundige wurklikheid fan dy ferskillen is dêrby minder fan belang. Dat is no ienkear eigen oan in abstraksje. Mar it aardige fan de metoade is tagelyk dat wol sichtber makke wurde kin, hokker taalskaaimerken bydrage oan de mjitte

fan ferskillen dy't metten wurde, en de skriuwers dogge dat ek. Yn de yndieling op grûn fan de FFM bestiet it Nederlânsk/Flaamske taalgebiet út trije haadgroepen: Limburchsk, Saksysk en de rest. It Frysk en de Fryske streektalen (mei ynbegryp fan it Stellingwerfsk) foarmje binnen de rest in ingbesibbe dielgroep (s. 58).

Wilbert Heeringa jout yn *Driemaandelijke Bladen* 54 (2002) s. 111-148 ek in besprek fan de FFM. Hy hat wol in oantal technyske beswieren, bgl. hoe't mei ferskynsels as tiidferskil tusken transkripsjes en ferskillende transkripsjesystemen omgien wurdt. Mar oer de taalkundige brûkberens fan de metoade is er goed te sprekken en hy hat it dan ek oer in "(...) belangrijke eerste stap om te komen tot een betrouwbare computationele vergelijking en classificatie van dialecten in het Nederlandse taalgebied" (s. 147). De taalkundige rillevânsje fan wat metten wurdt, stelt er net yn 'e kiif. Neffens my binne dêr in tal kanttekeningen by te setten dy't meitsje dat de FFM faaks nijsgjirrich is om ris ta te passen, mar dat it perfoarst net in betroubere klassifikaasje fan (streek)talen opsmyt. Ik sil hjirnei in oantal foarbylden jaan.

Foar it nochal eigen plak fan de Saksyske streektalen binne benammen de hege mjitte fan syllabifikaasje (*loopm* 'lopen', *hann* 'handen') en it beheinde oantal fan einichste schwa's ferantwurdlik (s. 73-77). Sûnder it eigen plak fan de Saksyske streektalen yn de kiif sette te wollen, falt oer de wize wêrop at dat plak hjir fêststeld wurdt nochal wat te sizzen. De mjitte fan foarkommen fan beide skaaimerken binne yn it foarste plak oan inoar bûn. Dêr't de Grinzer *loopm* seit, seit de Hollanner *loupə*. It giet dus net om ûnôfhinklike fariabelen, mar der is in fersterkjend effekt en dat wylst op side 45 útholden wurdt dat redundante skaaimerken mijd binne. Twads rinne hjir fonologyske en morfologyske reden trochinoar hinne. Yn it grutste part fan it Hollânsk/Brabânske gebiet komt de einichste *-n* hielendal net mear foar. Yn it Frysk en it Flaamsk komt er al foar, mar is er morfologysk beheinder as yn it Saksysk. Om ús ta it Frysk te beheinen, it Frysk hat ynfinitiven op *-e* en *-en* al neigeraden de omttekst. It Frysk hat in tiidwurdútging fan it meartal yn 'e notiid op *-e* en yn de doetiid op *-en*. De Saksyske streektalen hawwe altyd in ynfinityf op *-en* en it Grinslânsk ek altyd in meartalsútging fan it tiidwurd op *-en*. Dy morfologysk nochal opfallende ferskynsels fan it Frysk wurde hjir statistysk weipoetst ta in foech trochsneed fan Grinslânsk en Hollânsk. Dat de Grinzer streektalen op dy syllabifikaasjeskaal fierwei boppe-oan steane, hoecht jin ek net te fernuverjen, as jo wite dat de Grinzer *wie loopm* seit en de Drint en Twint *wie loopt*. Ek by de meartalsfoarming spylje *-e* of *-en* in grutte rolle en ta beslút kin noch opmurken wurde dat krekt yn it easten wer faak in *-e* foarkomt dêr't er yn it Frysk soms net en yn it Hollânsk al hielendal net stiet: Nederlânsk *kat*, *balk*, Frysk *kat*, *balke*, Drints *katte*, *baolke*. It Hollânsk en it Frysk sille beide aardich skoare op de skaal [+vocalisch], dy't stiet foar it foarkommen fan schwa's: dêr't it Hollânsk mear schwa's hat yn bgl. de meartalsfoarmen, hellet it Frysk dat ta in hichte wer yn mei wurden as *balke* en *holle*.

Fan de skaaimerken syllabifikaasje en einichste schwa, dy't neffens dizze me-

toade de Saksyske streektalen sa'n apart plak binnen it Nederlânske taalgebiet jouwe, kinne wy opmerke:

- dat it beide heechfrekwinte skaaimerken binne út de ûnbeklamme morfology,
- dat se ta in hichte komplemintêr binne en inoar dus yn it sifermjittich effekt fuortsterkje,
- dat se fonetysk wol opfallend binne, mar op it mêd fan bgl. fersteanberens fan streektalen amper fan belang binne,
- dat se hiel ferskillende morfologyske systemen fertsjinwurdigje kinne.

Op de siden 95-115 wurdt op it Frysk en de Fryske streektalen yngien. Dêrby docht hieltyd mar wer bliken hoe dreech at it is om dêr goede dingen oer te sizzen. Sa miene de Hoppenbrouwers op side 100 Winkler en Daan by de poat te hawwen, dy't it Kollumerlânsk as in foech *friso-saksisch* dialect beskôgje wolle. De mannen hawwe Kollum ûndersocht en komme ta de útkomst dat it Kollumersk earder by it Biltsk en Stedsk heart. Spitigernôch binne hja net op 'e hichte fan it feit dat it Kollumersk net itselde is as it Kollumerlânsk. Yn in plak as Boerum wurdt likefolle syllabifisearre mei likefolle einichste *-n*'en as yn it Grinslânsk, wylst it Kollumersk wat de ferdieling fan einichste *-e* en *-en* op it Frysk/Stedske stânpunt stiet.

Opfallende skaaimerken yn de FFM foar it Frysk binne [+hoog] fan bylûden, dy't ta utering komt yn it grutte oantal /j/'s yn de je-tiidwurden, wurden as *sjen* en *ffild*, tegearre mei de hege /w/ yn brekkingsgefallen (s. 102). Hjir skoart it Limburchsk mei syn *sjoën* 'moai' en bilabiale útspraak fan de <w> ek heech. Mar at dat no sa'n soad oer de sibskip fan talen seit...? It twadde ûnderskiidende skaaimerke fan de Fryske streektalen is de nei ferhâlding lege skoare op it skaaimerke [stemhebbend], dy't feroarsake wurdt troch de /s/ en /f/ oan it begjin fan wurden. Dêr sit ek in wichtige reden foar de bân mei it Hollânsk, want yn in soad Hollânske streektalen wurde <z> en <v> oan it begjin fan in wurd as /s/ en /f/ útsprutsen. Sa wurdt ek begryplik hoe't it Stellingwerfsk yn dizze groep telâne komt: inkeld troch it feit dat de fierders klearebare Saksyske Stellingwerfer streektalen ek de frij frekwinte stimleaze [s] en [f] oan it begjin fan wurden hawwe.

Sa soe ik noch wol efkes trochgean kinne. Benammen de koart-om-'e-hoeke-analyse fan histoaryske taalferhâldings op basis fan dizze syngroane fonetyske metoade is der soms fier by troch. Mei dit koarte besprek hoopje ik dúdlik te meitsjen dat de FFM perfoarst wol aardich wêze kin om ris oars nei dialektyndieling te sjen, mar dat jo net, lykas de bruorren Hoppenbrouwers dogge, de eachkleppen opsette moatte om nea wer fansiden te sjen.

Wa't it boek goed lêst, sil ûntdekke dat it benammen fonetyske skaaimerken mjit en dat dêrby in oantal heechfrekwinte skaaimerken de trochslach jout. Dy hege frekwinsje kin troch hiel oare reden feroarsake wurde en boppedat is de rillevânsje fan dy skaaimerken foar saken as grammatika, wurdskat of sels mar fersteanberens folslein ûndúdlik. Sa skoare ABN neffens de modelútspraak fan 1950 en it Polder-nederlânsk anno 2003 hiel ferskillend troch de tsjinstelling ienlûd - twilûd, einich-

ste lûd - einichste /n/ en op stim, lykas bygelyks bliken docht oan de ûnderskate útspraken fan it wurd *zeven*: [ze:vən] - [se.ivə]. Dochs sil net ien úthâlde dat it om twa ferskillende talen giet. Sa binne it wer in pear tafallige lûdskaaimerken, no ûnsichtber makke troch in natuerwittenskiplik jaske fan statistyk, dy't de trochslach jouwe. It soe aardich wêze om de meast signifikante skaaimerken út dit ûndersyk ris op in rychje te setten en te hifkjen op har taaltypologysk belang. Yn har besprekken prate de skriuwers ek hieltyd oer "klankvormen" en "klankstruktuer" - en dat is yndie ek dat wat se mjitte -, mar har konklúzjes rikke folle fierder en dat is net yn it lykwicht mei-inoar.

Oer in saak as de yndieling fan talen sil it lêste wurd wol nea sein wurde, om't taal no ienkear sa'n soad kanten hat. Dit boek is foar it taalgebiet fan Nederlân en Flaanderen it lêste wurd yn alle gefallen net, al jout it perfoarst hâldfêst foar neier ûndersyk.

Arjen Versloot
Fryske Akademy